

УДК 911.3:316

І.В. Гукалова**СТАТУС КАТЕГОРІЇ «ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ» В ГЕОГРАФІЇ І СУЧАСНА ЇЇ ДИНАМІКА У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ****І.В. Гукалова****СТАТУС КАТЕГОРИИ «КАЧЕСТВО ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ» В ГЕОГРАФИИ И СОВРЕМЕННАЯ ЕЕ ДИНАМИКА В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ***Институт географии Национальной академии наук Украины, Киев*

В статье рассматривается научный статус категории «качество жизни населения» в географии, обосновывается принципиальное отличие ее содержания и методологии ее оценки в географии от оценок в рамках других наук. Анализируется структурная динамика характеризующих качество жизни на уровне регионов Украины интегральных индексов: развития экономики, социальной направленности экономики, благоприятности демосоциальной обстановки, обеспеченности инфраструктурой и жилищного благоустройства, благоприятности экологической ситуации, ресурсоемкости экономики и коммунального хозяйства и благоприятности социо-культурному развитию населения. В 2011 г. было выделено 6 типов регионов по качеству жизни населения в Украине, сравнение их с 2005 г. свидетельствует как о неравномерном изменении за этот период показателей качества жизни в разных регионах, так и о некоторых выявленных чертах сходства между ними. Проведена группировка регионов по интенсивности изменений качества жизни населения за 2005-2011 гг. Несмотря на более высокое положение большинства областей по ряду показателей и соответствующих индексов, имеет место серьезный дисбаланс между ними, разный в разных типах регионов. Его минимизация остается стратегической задачей развития каждой области и Украины в целом.

Ключевые слова: *качество жизни населения; социальная география; человеческий потенциал; регионы Украины.***I. Gukalova****STATUS OF "QUALITY OF LIFE" CATEGORY IN GEOGRAPHY AND ITS MODERN DYNAMICS IN UKRAINE REGIONS***Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv*

The focus of the article is on the scientific status of the "quality of life" category in geography. The fundamental difference between its content and its evaluation methodology in geography and in other sciences is being substantiated. The structural dynamics of the seven integrated indices which characterize the quality of life on the regional level in Ukraine are being analyzed: the index of economic development, the index of social economy orientation, the index of socio-demographic situation favorability, the index of infrastructure and housing development provision, the index of environmental favorability, the economy resource intensity and public utilities index and socio-cultural development favorability index. In 2011 6 types of regions based on the population quality of life Ukraine were distinguished. Their comparison with 2005 reflects both the uneven changes in quality of life during this period in different regions, as well as some similarities between them. Regions grouping according to the intensity in quality of life changes for the years 2005-2011 has been made. Despite the higher position of the majority of areas on a number of indicators and related indices, there is a serious imbalance between the two, different indifferent types of regions. Its minimization remains the strategic objective of each region and Ukraine as a whole development.

Keywords: *quality of life, social geography, human potential; regions of Ukraine.***Актуальність дослідження**

Уявлення про життя соціуму на певній території включає різні аспекти, які пов'язуються з усім ходом процесів історичного її освоєння. У пост-індустріальний період відбувається перехід від розуміння території (і природи) як інтегрального ресурсу до розуміння її як життєвого простору, який має власну структурну впорядкованість і є фундаментом життя – домівкою, в якій людина займає свою нішу [14].

Географи стверджують, що територіальність – це двосторонній процес зміни території в ході її використання людьми, а також групових властивостей людей, які використовують територію. Важливим є розуміння, що суспільство, яке досягло значної економічної зрілості, починає усвідомлювати роль обставин, які знаходяться поза чистою економікою, і ці механізми розвитку сере-

довища мають свою власну внутрішньосистемну логіку [7 та ін.].

Соціальна географія в усіх пострадянських країнах (тут вона почала розвиватися набагато пізніше, ніж на Заході) сьогодні отримує пряме замовлення від суспільства у вигляді двостороннього завдання: дослідити маловивчені й нові процеси, якими пояснюються зміни в способі життя населення, структурі його зайнятості та соціальних ролях, та, з іншого боку, отримати нові системні знання про суспільство і територіальну організацію його життєвого середовища.

І це замовлення сприймають географи, у т.ч. українські, що підтверджується, зокрема, розвитком у проблемному полі соціальної географії різних, у т.ч. зовсім нових наукових напрямів: географії культури [11], гендерної географії [8, 9, 10], електоральної географії [12] тощо. Причини тако-

го розвитку об'єктивні: швидко змінюються умови і спосіб життя людей, змінюється сама людина – вона стає більш освіченою, вимогливою, незалежною, зміцнюється її соціальний статус, але і ускладнюються її соціальні ролі. Більше того, під впливом конкретних соціально-економічних умов, традицій і організації господарювання, культурних та етнічних особливостей сам соціальний статус людини еволюціонує і територіально специфікується.

З іншого боку, якщо головною у суспільній географії вважати людину, то змінюється багато вироблених у ній установок, положень і висновків, формаційний підхід поступається цивілізаційному [15, с.11].

У зв'язку з цим обґрунтовується географічна сутність широко відомих соціальних категорій, якими є умови, спосіб, рівень та якість життя населення. Прерогатива в їх вивченні тривалий час небезпідставно належала соціологам, філософам, економістам і навіть математикам, які на шляху до більш адекватної емпіричної оцінки міри задоволення потреб, досягнення певних цілей не враховували інше смислове значення категорії «якість». А воно базується на певних характерних властивостях, що відрізняють одне явище від іншого, одну людину від іншої, даний регіон від сусіднього.

Оцінка *якості життя населення* на основі саме такого підходу буде мати зовсім інші результати, які потребують розвитку методології й методики досліджень, нових методів картографічної та іншої візуалізації, але вона сприятиме об'єднанню всіх надбань і більшості напрямів, які вже має географія, включаючи й її природничий блок наук.

Отже, триває диференціація і, одночасно, інтеграція географічних знань, формуються і обґрунтовуються нові напрями, хоча дедалі частіше згадується і геосистемна концепція як об'єднуюча всю географію [5]. Ми будемо географічне розуміння якості життя населення саме крізь призму цієї концепції.

Виклад основного матеріалу

Небагато вчених ризикують виділити географію якості життя населення в окрему дисципліну соціальної чи ширшої суспільної географії. Причина криється у складності формулювання об'єкта вивчення цієї науки, який має репрезентувати ту чи іншу грань реального світу, причому репрезентувати емпірично [1, с.7]. З якістю життя населення все складніше: будь-яке співвідношення речей і понять, конкретних просторово-часових обставин, умов життя може мати якість як категоріальне визначення, але саме життя людини є настільки складним поняттям, що виміряти його в усій різноманітності майже неможливо. У свій час ми свідомо сформулювали декілька визначень якості життя населення з одним єдиним спрямуванням на те, що

ця категорія описує *певний ступінь однорідності* ознак середовища життєдіяльності та характеристик соціуму [4, с.85], вона формується і підтримується низкою взаємозв'язків і формує дійсність, не існуючу в інших регіонах.

Це не виключає ситуації, коли за рядом причин можуть існувати регіони зі схожим «профілем» якості життя населення, але для того і застосовують методи географічної типізації.

У категорії «якість життя населення» уособлюються не тільки обидві сторони людського розвитку – людський потенціал і умови його просторово-часового розвитку, – а на них накладається ще й об'єктивно-суб'єктивна методика пізнання цього: маємо певні умови, рівень, спосіб життя населення, але сприймаємо і оцінюємо їх кожен по-своєму. ***Якість життя населення «фіксує» здатність конкретного географічного середовища (економічного, соціального, політичного, культурного) «конвертувати» наявні на сьогодні й історично сформовані на певній території умови життя в характеристики самого населення через відповідний спосіб життя і здобутий на основі цього рівень життя.***

При цьому географи мають абстрагуватися від тривіального розуміння якості життя населення як міри задоволення потреб і зосередитися на пізнанні того, *в яких умовах і яким чином це відбувається*. Тим більше, що ***потреби*** – це внутрішня причина життєдіяльності населення, рушійною силою є ***інтереси*** людей – форма вираження і спосіб реалізації потреб [4, с.25]. Інтереси є посередником між людиною, як носієм потреб, і світом зовнішніх об'єктів, який дозволяє ці потреби задовольнити. Чим більшу свободу має людина у способах реалізації власних інтересів, тим кращим є її життя.

Включення до розуміння якості життя населення інтересів має принципове значення. Підхід до потреб як єдиної необхідності виправдовує збереження масштабного патерналізму держави з метою задоволення «суспільства споживання», тоді як поняття «інтерес» асоціюється зі створенням умов для ефективної життєдіяльності людини, які дозволяють їй забезпечити власний добробут, здоров'я і психологічний спокій. Інтереси є засобом теоретичного перенесення акценту на фактори і умови, які сприяють ефективній діяльності людей. Але географія має справу не з особистісними, а з суспільними – локальними, регіональними, національними, міжнаціональними і глобальними (а тому – зі стратегічними) інтересами.

Науковці розрізняють категорії «спосіб життя», «рівень життя», «умови життя», хоча всі вони є невід'ємними одна від одної.

Спосіб життя являє собою усталений тип відтворення соціальних потреб – сукупність типових для даного простору і часу видів життєдіяльності.

Рівень життя – це певна міра добробуту, головним чином матеріального стану населення [16]. В основі зміни одного й іншого знаходяться *умови життя*, точніше їх еволюція [13].

Якість життя населення є похідною категорією, яка формується не в усьому спектрі «вищих соціальних потреб», а лише у діапазоні «соціальних якостей місця», у географічних колах більше відомих як «функції території».

У свою чергу, «соціальні якості місця» географічно можуть бути істотно розширені, якщо оцінювати, наприклад, комунікаційні можливості регіону – вигідність його положення і зв'язок з іншими регіонами, яким притаманне щось, чого немає у даному регіоні. Йдеться про інтенсифікацію способу задоволення як потреб, так і інтересів у вигляді переходу від реальних можливостей зробити це безпосередньо на місці до потенційних можливостей отримати потрібне далеко за його межами. Це означає, наприклад, що людина, фізично перебуваючи в одній точці, може знайти роботу і працювати зовсім в іншому – на відстані, отримувати реальну зарплату, і «посилити», завдяки інфраструктурі сучасних комунікацій, свої можливості у зайнятості, задоволенні матеріальних потреб, не кажучи вже про соціальні мережі, які буквально до глобального рівня розширюють життєвий простір людей.

Тоді якість життя людей на даній конкретній території буде визначатися як рамковими об'єктивними умовами життя населення і якістю (здоров'ям, професійно-освітніми характеристиками, менталітетом) **самого населення там, так і існуванням** накладених на це і розширених з інших точок «життєвих просторів» (у т.ч. індивідуальних) за допомогою глобальних телекомунікацій. Інформаційне суспільство з його віртуальним простором накладається на простір реальний, що також відображається на якості життя дедалі більшого числа людей.

Територіальна диференціація якості життя населення, якщо розуміти її як просторові відмінності в умовах життя і специфіку їх «конвертації» у характеристики стану населення, особливо помітна в країнах, які мають істотні контрасти в особливостях формування демографічної ситуації та рівні економічного розвитку. Регіональний ракурс відмінностей у «профілі» якості життя населення України з його динамікою в останні роки дозволяє виявити основні тенденції. Проте якщо йти далі й робити акцент на змінах способу життя і системи цінностей населення, то свої зміни ідентифікуються і за лінією добре відомої центрально-периферійної теорії – від найбільших міст до віддалених сільських поселень. На такому рівні географам не уникнути використання соціологічних методів: на рівні поселень думка населення стає

особливо значимою щодо оцінки як умов, рівня, так і специфіки свого життя.

Такі міркування були покладені в основу моделі оцінки якості життя населення у регіонах України, описаною нами у роботах [2, 3, 4]. Ця модель була апробована на емпіричному матеріалі 2005 та 2011 рр., який включав понад 120 показників офіційної статистики (включаючи дані вибіркового обстеження домогосподарств) по кожному року. Ці показники були агреговані у 7 інтегральних індексів:

- індекс розвитку економіки (14 вихідних показників),
- індекс соціальної спрямованості економіки (35),
- індекс сприятливості демосоціальної обстановки (15),
- індекс забезпеченості інфраструктурою і житлового благоустрою (20),
- індекс напруженості екологічної ситуації (12),
- індекс ресурсоємності виробництва і комунального господарства (5),
- індекс сприятливості соціально-культурному розвитку (22).

Інтегральну оцінку і відповідну багатомірну типізацію здійснено на основі встановлення ступеня «подібності» співвідношення між цими індексами, кожен з яких характеризує важливу складову життя населення. Самі індекси було об'єднано у «профілі» якості життя населення регіонів, які представлені на картосхемах (рис.1) у вигляді пелюсткових діаграм.

Для встановлення ступеня подібності профілів якості життя населення у регіонах України і виділення відповідних типів було використано метод ієрархічного кластерного аналізу. Отримані за допомогою програми Statistica 7.0 дендрограми покладено в основу типізації регіонів України за специфікою формування якості життя населення у 2005 і 2011 рр. При нормуванні вихідних показників «відстань» Києва розраховано від максимального (мінімального для показників-дестимуляторів) значення для коректної оцінки позицій регіонів і власне столиці.

Аналіз даних 2005 р. у свій час дав підстави для виділення 7 типів регіонів за специфікою формування якості життя, детально описаних нами раніше [3, 4]. Звертаємо увагу на зміни, які відбулися протягом 2005-2011 рр. і призвели до того, що через 6 років можна констатувати наявність іншого числа типів регіонів зі своєю специфікою – у 2011 р. їх було виділено 6 (рис.1). Наголошуємо, що до якості життя регіональних соціумів слід підходити не як до «набору незмінних властивостей», даних населенню регіону самим фактом його соціалізації у певному середовищі життя, у рамках тих чи інших умов, культурних особливостей розвитку тощо, а як до категорії багатомірної й динамічної.

У 2011 р. картина типів за якістю життя насе-

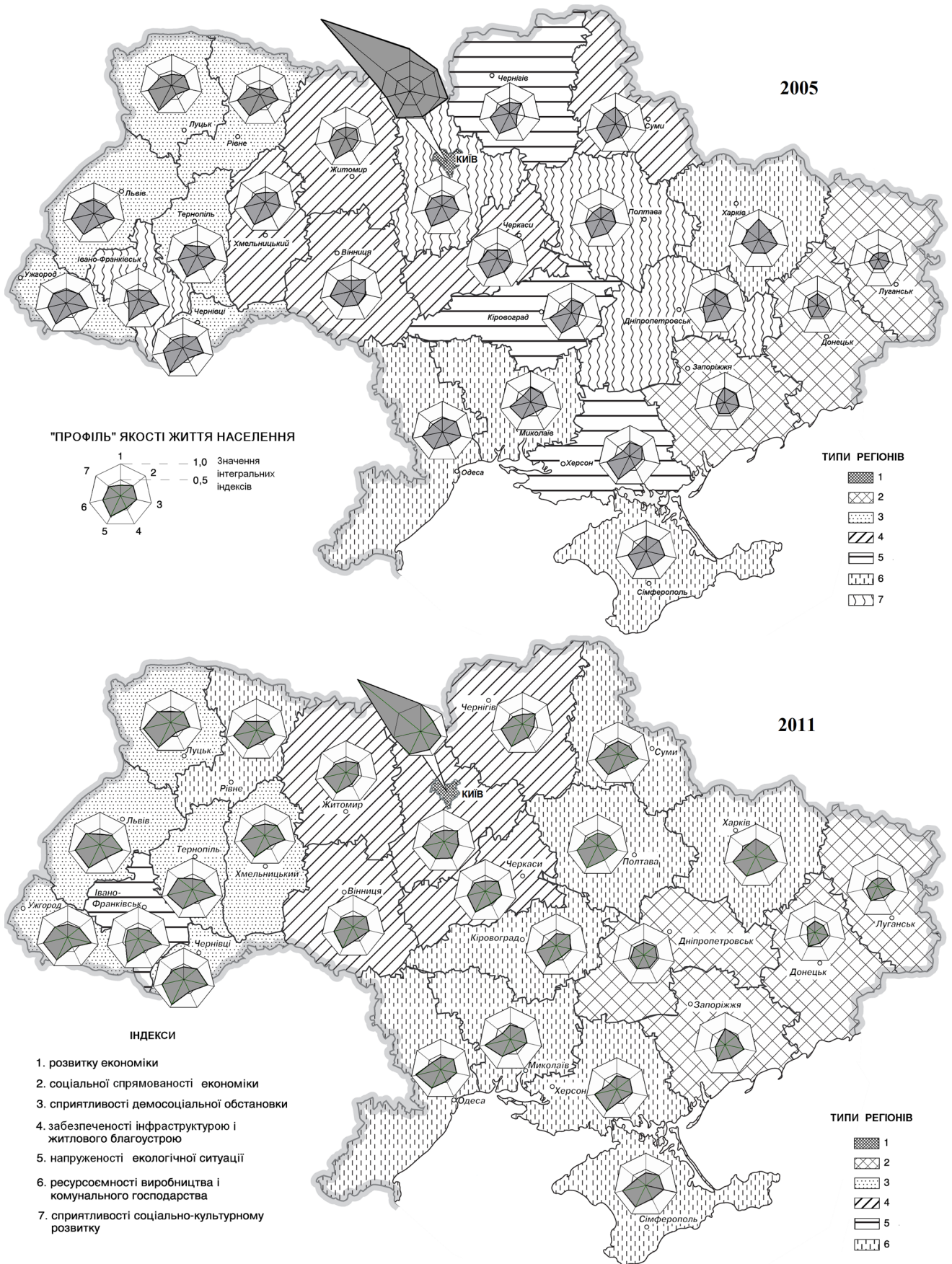

Рисунок 1. Типи регіонів України за специфікою якості життя населення, 2005 і 2011 рр. (характеристику дано в тексті)

лення у географічному плані стала менш фрагментарною і характеризувалась, порівняно з 2005 р., наявністю чітко виражених просторових ареалів. Цілоком помітні й винятки з цієї картини – зокрема, виділено в окремих регіонах Івано-Франківську і відокремлено від решти регіонів відповідного типу Рівненську область; ці винятки фіксують істотні зміни у показниках розвитку двох західних областей, внаслідок чого, за низкою причин, їх не можна об'єднати зі своїми сусідами.

Розглянемо виділені у 2011 р. типи регіонів за якістю життя населення.

Тип 1 – столиця держави, яка, як і раніше, являє собою концентроване зосередження соціально-економічних переваг з підкресленою сприятливістю соціокультурному розвитку населення, проте значно гіршою демосоціальною обстановкою і нижчими показниками розвитку соціальної сфери (хоча і значно меншою ресурсоемністю економіки), порівняно з 2005 р. Незважаючи на те, що «контраст» Києва за рядом показників зменшується, він продовжує бути доказом постулату, що суспільний розвиток особливо інтенсивний там, де географічне середовище, спричинюючи (а іноді провокуючи) зростання потреб та інтересів, «підштовхує» людину на енергійніші дії і надає їй за таку активність різні блага новітньої цивілізації. Цей тип, зберігаючи свої основні риси, віднесено нами до найдинамічнішого у своєму «профілі» якості життя населення.

Тип 2 – східні промислові регіони України. У цей тип наразі логічно об'єднано чотири області – Донецьку, Луганську, Запорізьку і Дніпропетровську, які стали ще більш подібними за показниками напруженості екологічної ситуації (у 2005 р. саме цей індекс позитивно «дистанціював» Дніпропетровську область від трьох інших), ресурсоемністю економіки і порівняно несприятливістю соціокультурному розвитку населення. Загальний тренд розвитку промислових регіонів – позитивний за більшістю індексів (особливо у Луганській і Запорізькій областях), проте непрогресивна структура економіки і низький рівень суспільного здоров'я залишаються головними чинниками, перешкоджаючи прогресу у формуванні якості життя людей.

Тип 3 – західні регіони України: Волинська, Львівська, Закарпатська, Тернопільська, Чернівецька і Хмельницька області. «Профіль» якості життя населення регіонів цього типу має ухил у бік екологічних і соціокультурних складових і демосоціальної обстановки, що підтверджується вищою життєздатністю населення і відносно сприятливою екологічною обстановкою. Значення індексів розвитку економіки, забезпеченості інфраструктурою і житлового благоустрою свідчать про відставання регіонів за основними економічними показниками і значні дефіцити у комфорті та побутовій об'єднаності життя місцевого населення, що не

дає підстав вважати цей тип регіонів цілоком благополучним. Водночас, «економічне» відставання проявляється не по всіх показниках, зокрема за прогресивністю структури економіки і розвитком малого підприємництва західні регіони є одними з лідерів.

Тип 4 – центральні регіони (Житомирська, Вінницька, Київська, Черкаська, Чернігівська області) з відносною збалансованістю складових якості життя населення. Тут наявні «дефіцити» стосовно демосоціальної обстановки і рівня розвитку економіки, решта індексів мають значення більші ніж середні по Україні, у т.ч. показники рівня життя, ресурсоемності економіки і сприятливості соціокультурному розвитку населення. За останніми складовими області значно покращили своє становище порівняно з 2005 р.

Тип 5 – Івано-Франківська область, позиція якої за індексами є досить сталою і наближеною до «профілів» регіонів 3 типу. Це єдина західна область, яка характеризується високими показниками ресурсоемності виробництва і комунального господарства, водночас тут мають місце серйозні дефіцити за індексом сприятливості соціокультурному розвитку. Цю область у 2005 р. було включено до одного кластера з Київською, Дніпропетровською і Полтавською областями, проте нинішні її позиції за різними напрямками формування якості життя населення дають підстави виділяти її в окремий тип.

Тип 6 – своєрідний «мегакоридор» з регіонів, що простягається у напрямку з північного сходу на південний захід (Сумська, Харківська, Полтавська, Кіровоградська, Миколаївська, Херсонська, Одеська області та АР Крим, з включенням до нього Рівненської області). Він об'єднує області з середнім і вищим ніж середній рівнем розвитку економіки і вищим ніж середній рівень соціальної її спрямованості. Проте тут слід констатувати дефіцити у забезпеченості інфраструктурою і житловому благоустрою, а також у сприятливості соціокультурної обстановки. Потенціал зміни якості життя населення слід оцінити як високий, цьому сприяє і географічне положення більшості регіонів.

Розмах значень індексів за різними компонентами показує розмитість меж виділених типів регіонів, їх часткове «перекриття» (а отже «дуальність»¹ окремих регіонів) як характерні риси соціально-економічного простору України. Разом з тим, можна виділити регіони-ядра, які є відносно усталеними носіями ознак проведених типізацій. На заході це Чернівецька, в центрі – Черкаська, на сході – Донецька області, які географічно віддалені

¹ Під дуальністю тут розуміємо наявність у регіоні „перехідних” рис або властивостей, притаманних двом типам регіонів.

Таблиця 1. Зміни у значеннях складових індексів якості життя населення, 2005-2011 рр.

ГРУПИ регіонів за динамікою змін складових ЯЖН	Регіон	Зміна індексів за період 2005-2011 рр.						
		Індекс розвитку економіки	Індекс соціальної спрямованості економіки	Індекс сприятливості демосоціальної обстановки	Індекс забезпеченості інфраструктурою і житлового благоустрою	Індекс напруженості екологічної ситуації	Індекс ресурсоемності виробництва і комунального господарства	Індекс сприятливості соціально-культурного розвитку
1	АР Крим	-0,1	-0,03	-0,04	-0,04	0,07	0,14	0,02
	Закарпатська	-0,04	-0,06	0,03	-0,02	0,09	0,2	-0,02
	Львівська	-0,11	0,03	0,01	0,07	0,09	0,04	0
	Одеська	-0,04	0	-0,08	-0,01	0,04	0,18	-0,03
	Харківська	-0,13	0,06	0,06	-0,05	0,19	0,13	-0,03
2	Волинська	-0,01	0,03	-0,02	0,03	-0,03	0,13	0,08
	Дніпропетровська	-0,1	-0,01	-0,09	-0,1	-0,15	0,05	0,02
	Житомирська	0,01	0,02	-0,02	0	-0,05	0,18	0,05
	Івано-Франківська	0,03	-0,02	0,02	0,05	0,02	0,07	-0,03
	Київська	0,02	0,06	-0,11	0,07	-0,15	0,13	0
	Миколаївська	-0,03	0,06	-0,02	0,02	-0,02	0,13	0
	Рівненська	0,09	0,04	-0,06	0,05	-0,06	0,01	0,01
	Чернівецька	0,05	-0,01	0,08	0,05	-0,03	0,08	0
3	Вінницька	0,02	-0,05	0,07	-0,08	0,19	-0,06	-0,08
	Запорізька	0	-0,01	0,12	0,05	0,16	0,03	-0,01
	Луганська	0,03	0,06	0,18	0,03	0,14	0,03	0
	Полтавська	-0,01	0,04	0,14	0	0,11	0,17	0,06
4	Донецька	-0,04	0,01	0,02	-0,07	0,03	-0,09	-0,04
	Кіровоградська	-0,06	0,05	0,23	-0,01	-0,03	-0,11	-0,02
	Херсонська	-0,03	0,02	0,1	0,01	-0,06	-0,03	0,01
	Черкаська	0,04	0,09	0,09	-0,05	0,03	-0,03	0,02
	Чернігівська	-0,04	0,04	0,14	-0,04	0,02	0,04	0,01
5	Сумська	-0,13	0,07	0,27	-0,01	0,03	0,11	-0,11
	Тернопільська	0,05	0	0,17	0	-0,08	0,17	0,06
	Хмельницька	0,03	0,01	0,19	-0,09	-0,02	0,11	0,06
6	м.Київ	-0,34	-0,57	-0,48	-0,08	-0,04	0,25	-0,4

одна від одної. Ці області майже не змінили свої «профілі» якості життя населення протягом шести років (табл.1).

Кластерний аналіз забезпечив можливість виділити 6 груп регіонів за характером та інтенсивністю змін складових індексів якості життя населення (табл.1).

Слід підкреслити, що найпомітніші позитивні зрушення відбулися за складовою «демосоціальною обстановкою» – найбільші у Луганській, Кіровоградській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій областях. Натомість у Києві фіксується значне погіршення медико-демографічних показників. Це ж саме стосується і більшості західних областей, традиційно сприятливих за демографічною ситуацією.

Проте розмах регіонів за індексом сприятливості демосоціальної обстановки загалом зменшився.

Є позитивні зрушення у зменшенні ресурсоемності виробництва і комунального господарства в Одеській, Житомирській, Полтавській, Тернопільській областях, найбільші ж вони у Києві. При цьому, найпомітніші позитивні зміни в екологічній ситуації зафіксовано у Харківській, Вінницькій і Запорізькій областях, а негативні – у Дніпропетровській і Київській.

Негативним є те, що зміни за складовими соціальною спрямованістю економіки, забезпеченістю інфраструктурою і житловий благоустрій, сприятливістю соціокультурному розвитку мінімальні,

отже реального зростання рівня життя, підвищення його комфорту і загальної облаштованості в більшості регіонів України не відбулося. Стосовно соціокультурних аспектів, то культура є засобом формування суспільного життя, державності та зорієнтована на перспективу, тому будь-які економічні, соціальні й технологічні зміни не ефективні без повноцінного задоволення культурних потреб, а самі зміни неможливі без достатнього культурного, освітньо-кваліфікаційного рівня людей, які їх здійснюють.

Висновки

Регіони України можуть «мігрувати» з одного типу якості життя населення до іншого, і періодична їх типізація важлива для цілей регіональної політики. Підтримка засад інноваційного розвитку і покращення на основі цього екологічної ситуації особливо актуальна для східних промислових областей України, збалансована політика на ринку праці є пріоритетом для західних, а якість «простору» особливо важлива для регіонів зосередження інновацій; всі ці постулати підтверджуються емпірично саме на основі аналізу структурних зрушень у «профілях» якості життя населення.

Незважаючи на тенденцію зростання окремих показників якості життя населення, характер її відтворення у більшості регіонів продовжує відповідати екстенсивній моделі розвитку суспільства, що по-різному відображається на показниках розвитку населення і умовах його життєдіяльності. Особливе занепокоєння викликають тенденції погіршення медико-демографічних показників у західних областях України, що свідчить про вплив затяжних факторів економічної кризи (безробіття, спад виробництва, міграційний відтік і соціальне розшарування).

У контексті перспектив розвитку більшості областей слід відзначити їх переміщення на вищі позиції за більшістю показників якості життя населення, хоча загалом навряд чи це можна розгля-

дати як початок усталених позитивних змін. При оцінюванні якості життя у перспективі слід брати до уваги, що динаміка основних її показників залежить від організаційної щільності соціальних і відтворювально-господарських мереж у різних структурних типах регіонів.

Менш заселені і порівняно слабші за масштабами промислової діяльності західні області України (віднесені нами у 2011 до типу 3), розвиваючи конкурентоспроможність, крок за кроком посилюють свої «активи» за рахунок розвитку доволі ефективних малих підприємств, вкладаючи інвестиції в проекти, які дають швидкий ефект. При відсутності сильного адміністративного «тиску» центральної влади, ці регіони доступніші для підприємців середньої ланки, у т.ч. іноземних, що сприяє кращій і гнучкій зайнятості населення, впливає на формування найважливішого регіонального «активу» – людського капіталу.

Центральні регіони традиційно розвиваються згідно з пріоритетами регіональних і державної владних еліт. Наближеність до столиці тут є чи не головним фактором впливу на міграційну ситуацію, спосіб та якість життя населення.

У східних промислових регіонах домінують інтереси галузевих регіональних еліт, де багато центрів з галузевою моноструктурою промисловості, а доходи, отримані внаслідок наявності великої кількості «сировинних» видів діяльності, вивозять, депонують або інвестують далеко за межами цих регіонів. Тут йдеться про серйозну девальвацію не лише економіки, але й людського капіталу.

Отже, структурна динаміка якості життя населення в регіонах України є результатом складного комплексу взаємовідносин між населенням і середовищем його проживання, що об'єднані географічною близькістю (яка стимулює когнітивну взаємодію) і подібними тенденціями, зумовленими як історичними процесами освоєння територій, так і сучасними ринковими умовами, а також позаринковими «правилами гри».

Література

1. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії: підручник. – К.: Либідь, 1997. – 320 с.
2. Гукалова І.В. Від якості життя населення в географії до географічної сутності якості життя // Укр. геогр. журн. – 2010. – № 2. – С.45-49.
3. Гукалова І.В. Якість життя населення: методологія аналізу та її застосування в дослідженні розвитку регіонів України // Укр. геогр. журн. – 2008. – № 1. – С.48-54.
4. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація [монографія]. – К.: ДП «Друкарня МВС України», 2009. – 347 с.
5. Ковальов О.П. Що відбувається з географією? // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія. – 2011. – Вип. 34. – 2011. – С.128-143.
6. Медведков Ю.В. Динамизм городской среды, выявляемый социальной географией // Вопросы географии. Сб.115. Экономическая и социальная география. – М.: Мысль, 1980. – С.141-154.
7. Медведков Ю.В. Динамика пространств, обусловленная ритмами деятельности населения // Географические исследования городской среды. – М., 1979. – С.73.
8. Мезенцева Н., Кривець О. Гендер і географія в Україні: монографія – К.: Ніка-Центр, 2013. – 194 с.
9. Мезенцева Н.И. Гендерная география в Украине // Социально-экономическая география. Вестник АРГО. – 2013. – №2. – С.167–180.

10. *Немець Л., Ткаченко О.* Гендерні проблеми сучасної України: соціально-економічні аспекти // Часопис соціально-економічної географії. – 2008. – Вип. 5 (2). – С. 156–160.
11. *Ровенчак І.І.* Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження: монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2008. – 240 с.
12. *Олійник Я.Б., Шишацький В.Б.* Електоральна географія – новий напрямок суспільної географії в Україні. Економічна і соціальна географія. – Випуск 53. – К.: Обрії, 2002. – С.12-21.
13. *Покляцький С. А.* Умови життя населення великих міст України (суспільно-географічне дослідження): автореферат... канд. геогр. наук, спец.: 11.00.02 - економічна та соціальна географія. – К.: Інститут географії НАН України, 2012. – 20 с.
14. *Руденко Л.Г.* Ноосферная философия В.И. Вернадского – фундамент устойчивого (сбалансированного) планетарного развития // Укр. геогр. журн. – 2013. - №2. – С.7–12.
15. *Шаблій О.І.* Основи суспільної географії / Fundamentals of Human Geography: підручник для студ. вищих навчальних закладів. – 2-ге видання. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2012. – 296 с.
16. *Щитова Н.А.* География образа жизни: теория и практика регионального исследования: автореф... д-ра геогр. наук. – М.: МГУ им. М.В.Ломоносова, 2005. – 38 с.

Інститут географії Національної академії наук України, Київ

Стаття надійшла до редакції 07.11.2013

УДК 911.3:314.7 (477)

С. О. Западнюк

МІЖРЕГІОНАЛЬНІ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ДИНАМІКА

С. О. Западнюк

МЕЖРЕГИОНАЛЬНЫЕ МИГРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ДИНАМИКА

Інститут географії Національної академії наук України, Київ

Освещены современные направления исследования миграций в Украине. Обозначены основные факторы изменения миграционных связей населения. Произведен анализ характерных для регионов Украины усиленных и сильных межрегиональных миграционных связей. Исследованы изменения, происшедшие с 2001 г. в миграционных связях каждого региона Украины как региона выбытия мигрантов с регионами их вселения, и как региона вселения мигрантов с регионами их выбытия. Проанализированы результативность межрегиональных миграционных связей и возможность их изменения в ближайшем будущем.

Ключевые слова: миграции населения; межрегиональные миграции; миграционные связи; результативность миграционных связей.

S. Zapadniuk

INTERREGIONAL POPULATION MIGRATIONS IN UKRAINE: MODERN STATE, DYNAMICS

Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

Modern trends in migration studies in Ukraine have been highlighted. The main factors of change in population migratory ties have been marked. The analysis of the intensified and strong interregional migratory ties which are typical for the Ukraine's regions has been carried out. The changes, which have taken place since 2001 in migratory ties of every Ukraine's region as a region of migrant's outflow with the regions of their inflow and as a region of migrant's inflow with the regions of their outflow have been researched. The effectiveness of interregional migratory ties and possibility of their change in the near future has been analyzed.

Key words: population migrations; interregional migration; migratory ties, effectiveness of migratory ties.

Стан вивчення питання

Аналіз сучасних тенденцій дослідження міграційних процесів вказує на те, що переважна більшість вітчизняних науковців та зацікавлених фахівців звернули увагу на декілька дослідницьких напрямів.

Підвищена увага зосереджена на питаннях, пов'язаних із вивченням: внутрішніх та зовнішніх трудових міграцій населення (О.А. Малиновська,

Н.С. Власенко, О.В.Позняк); проблем наслідків міграцій населення в контексті змін сучасного світу (Е.М. Лібанова, Л.Ю.Матвійчук, І.А. Лапшина); впливу міграцій на різні сфери суспільного життя (Л.Я. Шишкіна, Л.Г. Ткаченко); передумов виникнення міграцій (О.І. Соскін, Н.В.Павліха, О.М. Луцків).

Досліджуються також проблеми регулювання міграцій населення (М.З. Мальський, О.Т. Ринд-